

Historia Chrzanowa

Pierwsza wzmianka o Chrzanowie pojawia się w 1178 r., gdy Kazimierz Sprawiedliwy przekazał księciu opolskiemu Mieczysławowi kasztelanię: oświęcimską, bytomską, siewierską i chrzanowską. Teren ten nie długo pozostawał pod panowaniem książąt śląskich, a ostatnia wzmianka o Chrzanowie, jako ośrodka kasztelanii, pochodzi z końca XIII w. Od połowy następnego stulecia Chrzanów stał się miastem prywatnym należącym do Ligęzów, w posiadaniu których pozostał do 1640 roku. Szczególnym opiekunem miasta w tym okresie był Piotr Ligęza. Za jego sprawą aktem z dnia 4 czerwca 1500 r. ustalono prawa i obowiązki mieszczan i potwierdzono przywileje miejskie. Po Ligęzach właścicielem Chrzanowa był Andrzej Samuel Dębiński, fundator kaplicy św. Stanisława przy chrzanowskiej farze św. Mikołaja, którego tablica epitafijna znajduje się tu po dziś dzień. Później władali tu Grudzińscy i Stadniccy. W tym czasie Chrzanów znacznie podupadł, co było powszechnym zjawiskiem w Rzeczypospolitej zbiedniałej i wycieńczonej wieloletnimi wojnami. Kolejny właściciel miasta Józef Ossoliński, ustanowił w 1763 roku specjalną komisję dla jego ratowania. W wyniku jej działań w roku 1781 został nadany miastu nowy regulamin. Po Ossolińskim, już w okresie zaborów, miasto wraz z resztą dóbr chrzanowskich przechodziło kolejno w ręce Alberta Kazimierza księcia sasko-cieszyńskiego, arcyksięcia Karola Ludwika (od 1816 r.), Miosroszewskich (od 1826 r.). W 1856 r. właścicielem miasta stała się spółka kupców wrocławskich Loewenfeld, Silbergleit i Kuźnicki, z których ten pierwszy wkrótce stał się jego wyłącznym posiadaczem.

Jednymi z pomyślniejszych były dla Chrzanowa lata przynależności do Rzeczypospolitej Krakowskiej. Jako drugie co do wielkości miasto odgrywał wtedy dużą rolę w handlu z państwami ościennymi. Dobrą koniunkturę na rozwój przerwało przyłączenie w 1846 r. Chrzanowa do Austrii. Trudną sytuację niewiele poprawiło otwarcie „kolei żelaznej” w 1847 r., czy powołanie przez władze austriackie powiatu chrzanowskiego, co nastąpiło w roku 1854. Udziałem miasta stał się los całej Galicji, pogrążonej w marazmie do początku doby autonomicznej. Do połowy XIX w. pomimo częstej zmiany właścicieli, zahamowania rozwoju i wielu nieszczęść dotyczących te okolice, zachował Chrzanów wiele świadectw swej minionej pomyślności. Józef Łepkowski, znany uczyony i krajoznawca, w „Przeglądzie

zabytków okolic Krakowa” wydanym w 1863 r. pisał: „Wjeżdżając lub wchodząc w miasto uderzy każdego stara budowa domów czworobok rynku zamykająca. Domy te na poły murowane i drewniane, odznaczają się stylem drewnianego renesansu. Dachy u szczytu ostro się schodzą, dolna część domu zwykle murowana, małe poddasza, pięterka drewniane, wreszcie obszerne podcienia, oto jedyne dziś dotrwałe cechy tych ciekawych budowli. Niedawno był tam pożar – nie wiem, czyli wszystkie te domy spłonęły”.

Chrzanów nigdy nie należał do dużych miast. W średniowieczu mieszkało tu prawdopodobnie 400 -500 a na początku XVI stulecia 600 osób. W 1845 r. miasto liczyło ok. 5 tys., później odpowiednio: w 1888 – 6.098, a w 1931- 18.106 mieszkańców.

Przez długi czas swojego istnienia był Chrzanów miastem dwukulturowym. W 1590 r. pojawia się pierwsza informacja o Żydach w Chrzanowie. Przez kolejne dziesięciolecia liczba mieszkańców miasta wyznania mojżeszowego stopniowo rosła, mimo to do końca XVIII w. nie przekroczyła 20% ogółu mieszkańców. Dopiero wiek XIX przyniósł zdecydowaną zmianę proporcji narodowościowych. Żydzi nie tylko stanowili większość (1888 r. – 58%, a na początku XX w. 60%), zajmując przeważnie centrum miasta zmonopolizowali niemal cały handel i niektóre rodzaje rzemiosł. Ludność katolicka stopniowo przenosiła się na obrzeża. Pomyślny rozwój społeczności żydowskiej przerwała II wojna światowa.

Po odzyskaniu niepodległości powiat chrzanowski znalazł się w granicach odrodzonego państwa. Chrzanów szybko nabierał znaczenia. Przyczyniło się do tego znaczne uprzemysłowienie powiatu. Wizytówką miasta w tym czasie stała się powstała w 1919 r. Pierwsza w Polsce Fabryka Lokomotyw „Fablok”.

Podczas okupacji zachodnią część powiatu wraz z Chrzanowem włączono do Rzeszy.

Po 1945 r. w mieście nastąpiły znaczne przeobrażenia urbanistyczne. Początkowo wymuszone koniecznością likwidacji szkód jakich miasto doznało w czasie hitlerowskiej okupacji, później potrzebami wciąż rozwijającego się miasta i jego mieszkańców. Budowane były nowe drogi, place i osiedla. Obecnie Chrzanów to ośrodek administracyjny, kulturalny, handlowy i produkcyjny Małopolski Zachodniej.

The History of the Town

The first mention of Chrzanów appears in 1178 when Casimir the Just passed the castellany of Oświęcim, Bytom, Siewierz and Chrzanów to the prince of Opole, Mieczysław. The area had not remained for long under the rule of the Silesian princes and the last mention of Chrzanów as the centre of the castellany comes from the end of the 13th century. In the second half of the next century Chrzanów became a private town in the possession of the Ligęza family who owned it till the year 1640. Piotr Ligęza was a special patron of the town at that time. By his act of 4 June 1500 the rights and responsibilities of the townsmen were established and their privileges were confirmed. The next owner of Chrzanów following the Ligęzas was Andrzej Samuel Dębiński, the founder of St. Stanislaus's Chapel at St. Nicolas's parish church in Chrzanów, whose commemorative plaque can still be found there. Later, the Grudziński and Stadnicki families ruled there. Considerable decline of Chrzanów was noted at that time, which was quite common in the Republic, impoverished and weakened by wars which had lasted for many years. Another owner of the town, Józef Ossoliński, established a special committee in 1763 to rescue the town. As a result, in 1781 the town was granted a new statute. After Ossoliński, already during the partitions of Poland, the town along with the rest of the Chrzanów estate passed in turn into the hands of Albert Casimir, the Saxon and Cieszyn prince, archduke Karol Ludwik, (since 1816) and the Miroszewski family (since 1826). In 1856, Loewenfeld, Silbergleit and Kuźnicki, merchants from Wrocław, became the town's joint owners of whom the first one soon became its exclusive owner.

Some of more favourable years for Chrzanów came when the town belonged to the Republic of Cracow. As second in size then, the town played an important role in the trade with the neighbouring countries. The period of prosperity was broken by annexation of Chrzanów in 1846 to Austria. The difficult situation was not much helped when the railway was opened in 1847, or by the fact that Chrzanów was made an administrative district by the Austrian authorities, which took place in 1854. The town shared the fate of the whole Galicia, plunged in stagnation till the beginning of independence.

By the first half of the 19th century, in spite of frequently changing owners and inhibited development and many disasters afflicting the regions, Chrzanów had retained evidence of its past splendour. Józef Łepkowski, a well-known scholar and tourist wrote

in "The Review of Monuments in the Vicinity of Cracow" published in 1863: "On entering the city, everyone is struck by the old architecture of houses which close the quadrangle of the market. The houses, made half of stone, half of wood, are in the style of wooden Renaissance. The roofs come together sharply at the top, lower part of the house is usually made of stone, there are small attics, wooden floors, finally a spacious arcade - these are the only features of the interesting buildings which survived today. Recently there has been a fire - I don't know whether all of the houses have been burnt".

Chrzanów has never been a large town. In the Middle Ages probably 400 - 500, and at the beginning of the 16th century 600 people lived here. In 1845 the town had about 5 thousand, later respectively: in 1888 - 6.098 and in 1931 - 18.106 inhabitants.

For a long time Chrzanów had been a town of two cultures. In 1590 the first information about the Jews appeared in Chrzanów. For the next decades the number of inhabitants of the Jewish faith had been gradually increasing. In spite of that, by the end of the 18th century it had not exceeded 20% of the total number of inhabitants. It was only in the 19th century that a substantial change in national proportions took place. The Jews not only constituted majority (1888 - 58%, and at the beginning of the 20th century - 60%). Usually occupying the town centre, they monopolized almost all of the trade and some types of craft. The Catholic population gradually moved to the outskirts. The successful development of the Jewish community was broken by World War II.

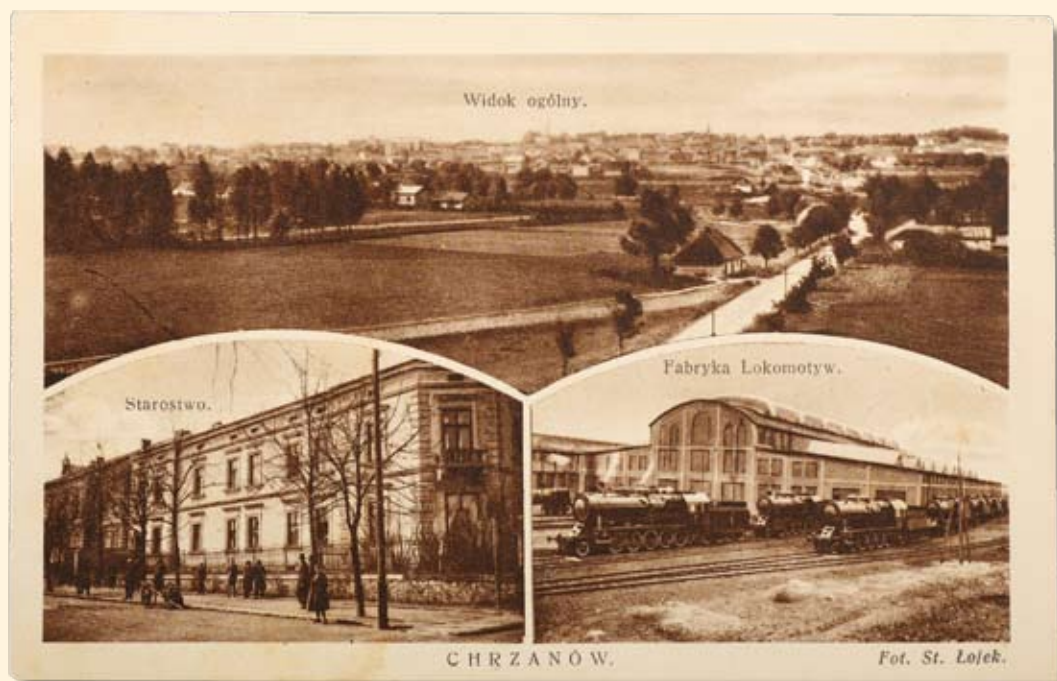
After the Chrzanów district regained independence, it was within the borders of the revived country. Chrzanów quickly acquired significance. Substantial industrialization of the district contributed to the fact. The first Factory of Locomotives in Poland, "Fablok", which was built in 1919 became the pride of the town at the time.

During the occupation, western part of the district including Chrzanów was incorporated into the Reich. After the year 1945 the town underwent considerable urban transformations. Initially, they resulted from the necessity of elimination of the damage the town sustained during the Nazi occupation, and later of the needs of the constantly developing town and its inhabitants. New roads, squares and housing estates were built. At present, Chrzanów is an administrative, cultural, commercial and manufacturing centre for the Western Małopolska region.

Ryc. 3 Hotel Mąsiorski przy Alei Henryka. Dworzec kolejowy. Szkoła i planty (Aleja Henryka). Ul. Krakowska. Dwór (obecnie Muzeum). Al. Henryka. Rynek. 1912 r.

Mąsiorski Hotel, Railway Station, The School and the Park, Krakowska Street, The Manor, Henryka Avenue, Market Square. 1912.

Ryc. 4 Chrzanów - widok ogólny. Starostwo – obecnie siedziba Urzędu Miejskiego. Fabryka Lokomotyw.
Wyd. Kazimierz Zarębski, fot. Stanisław Łojek, Chrzanów, 1930 r.

Chrzanów. General view. The Starosty. The Locomotive Factory. Publisher: Kazimierz Zarębski. Photo by Stanisław Łojek, Chrzanów, 1930.

Ryc. 5 Chrzanów - widok ogólny od strony Kościelca. Kościół św. Mikołaja. Rynek. Sąd Powiatowy. Kopalnia galmanu „Matylda”.
Wyd. Kazimierz Zarębski, fot. Stanisław Łojek, Chrzanów, 1930 r.

Chrzanów. General view. The Parish Church, Market Square, District Court, Calamine Mine. Publisher: Kazimierz Zarębski. Photo by Stanisław Łojek, Chrzanów, 1930.

Ryc. 6 Chrzanów - widok ogólny od strony Kościelca. Wyd. Kazimierz Zarębski, fot. Stanisław Łojek, Chrzanów. Ok. 1930 r.

Chrzanów. General view (from Kościelec). Publisher: Kazimierz Zarębski. Photo by Stanisław Łojek, Chrzanów, about the year 1930.

CHRZANÓW. Widok ogólny.

Fot. St. Łojek.

Ryc. 7 Chrzanów - widok ogólny. Wyd. Kazimierz Zarębski, fot. Stanisław Łojek, Chrzanów, 1930 r.

Chrzanów. General view. Publisher: Kazimierz Zarębski. Photo: by Stanisław Łojek, Chrzanów, 1930.

Ryc. 8 Plac Tysiąclecia - Pomnik Zwycięstwa i Wolności. Fragmenty Rynku. Kościół Matki Bożej Różańcowej. Wyd. BASTION, fot. J. Pietruszka, 2003 r.

The Monument of Victory and Freedom, Part of Market Square, God's Mother of the Rosary Church. Publisher: BASTION. Photo by J. Pietruszka, 2003.